

Katarzyna PLUTA

Politechnika Warszawska
Wydział Architektury
Warszawa, Polska
e-mail: katarzynapluta1@wp.pl

ZIELONE OSIE MOKOTOWA NA OBSZARZE SKARPY WARSZAWSKIEJ - PLANOWANIE I ZARZĄDZANIE

słowa kluczowe: Warszawa, planowanie przestrzenne, zarządzanie, Zielone Osie
Mokotowa, skarpa warszawska

WPROWADZENIE

Zanieczyszczenie i degradacja środowiska, zwłaszcza w dużych aglomeracjach wznaga potrzebę właściwego planowania i zarządzania obszarami zieleni miejskiej, które często współtworzą jego krajobraz kulturowy. Taka sytuacja występuje w wielu polskich miastach położonych nad rzeką na skarpie. W Warszawie, Wisła wraz ze swoją doliną, terasami i wysoką skarpią na lewym brzegu była głównym czynnikiem lokalizacji miasta, a także przez wieki determinowała jego rozwój przestrzenny i krajobraz kulturowy, świadczący o jego tożsamości. To wyjątkowe miejsce spotkania kultury i natury tworzy unikalne możliwości ekspozycji krajobrazu miasta, ale też niezwykle trudne warunki planowania i zarządzania tym krajobrazem. Celem artykułu jest charakterystyka systemu zieleni w Warszawie na przykładzie „Zielonych Osi Mokotowa”.

„Zielone Osie Mokotowa” to część systemu zielonych terenów otwartych miasta, ale jednocześnie część obszarów leżących w bezpośrednim zasięgu oddziaływania fenomenu natury, jakim jest Skarpa Warszawska. Badany obszar jest niezwykle cenny dla rozwoju struktury przestrzennej Warszawy, ale jednocześnie trudny w kształtowaniu właściwych rozwiązań przestrzennych, w których występuje głęboka potrzeba pogodzenia ochrony zasobów naturalnych i dziedzictwa kulturowego z nowymi rozwiązaniami i potrzebami współczesnego i dynamicznie rozwijającego się miasta.

„WARSZAWA – MIASTEM ZIELONYM”

Zieleń towarzyszyła mieszkańcom Warszawy od początku założenia miasta, a jej ilość wraz z rozwojem przestrzennym miasta nieustannie wzrastała. Już w średnio-wieczu istniały ogrody przy zamku, ogrody użytkowe na skarpie i zwierzyniec poza murami miasta. Następnie powstał wzdłuż skarpy ciąg budowli z ogrodami na skarpie (rezydencje Kazanowskich i Koniecpolskich, rezydencje królewskie Willa Regia i Ujazdów). W drugiej połowie XVIII w. powstały liczne ogrody na skarpie, a do najwspanialszych należą ogrody księcia Kazimierza Poniatowskiego: Na Górze, Na Książęcym, Na Solcu, Mokotów, Królikarnia, Roskosz (Ursynów), Bażantarnia (Natolin). Czasy saskie przyniosły rozwój ogrodów i parków w kierunku zachodnim (Ogród Saski, Ogród Krasińskich), w tym ogrodów przy szlacheckich dworach i pałacach (np. ogród Brühla przy Wierzbowej). Z części założenia ujazdowskiego utworzono Łazienki Królewskie. W okresie międzywojennym powstały liczne publiczne parki (w tym na obszarze pasa fortecznego): Park Traugutta, Żeromskiego, Sowińskiego, Zieleniec Wielkopolski, Park Dreszera. Zieleń wprowadzana była także do nowych obszarów mieszkaniowych. Po wojnie powstały duże założenia parkowe: Centralne Parki Kultury i Wypoczynku (Powiśle, Bielany, Powsin), oraz Wielofunkcyjne Ośrodki Wypoczynkowo-Rekreacyjne (Pole Mokotowskie, Moczydło, Kępa Potocka) (Różańska, 2004).

Współczesne zespoły urbanistyczne również starają się wprowadzać zieleń w tkankę miasta. Jednakże ciągły proces rozpraszania się zabudowy (w tym zajmowanie cennych terenów przyrodniczych i rolniczych), powoduje intensywne użytkowanie rekreacyjne większych kompleksów leśnych i rezerwatów przyrody, takich jak Las Kabacki. Problemem jest też wzrastające zanieczyszczenie zieleni miejskiej i wszystkich powierzchni biologicznie czynnych przez transport.

Idea utrzymania obrazu Warszawy jako zielonego miasta związana jest z opracowywanym kompleksowym programem, dotyczącym poprawy warunków wszystkich zielonych obszarów w mieście. Realizacja programu przebiega w trzech głównych kierunkach: 1)rewaloryzacja i modernizacja historycznych parków miejskich, 2)poprawa jakości zieleni miejskiej, 3)tworzenie nowych zielonych przestrzeni miejskich o charakterze rekreacyjno – wypoczynkowym. Obecnie priorytetem dla Władz Miasta jest modernizacja i rewaloryzacja najpiękniejszych historycznych parków, takich jak: Park Ujazdowski, Ogród Saski, Park Arkadia, Park Praski, Park Sielecki, Park Skaryszewski, Park Żeromskiego, Park Morskie Oko, Park Dreszera, Zieleniec Wielkopolski. Część z wymienionych parków współtworzy zielone osie dzielnicy Mokotów. Jednocześnie wprowadzane są nowe obszary zielone: Park „Przy Lesie” obok Rezerwatu Las Kabacki, Park „Nowe Pola Mokotowskie” w dzielnicy Ochota, „Park Wyżyny” w dzielnicy Ursynów, „Park Balaton” w dzielnicy Praga-Południe, powiększenie „Parku Picasso” w Białołęce.

MOKOTÓW – DZIELNICA ZIELONA, OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA BADANEGO OBSZARU

Mokotów to dzielnica położona na lewym brzegu Wisły, na rozległych obszarach górnej i dolnej terasy Skarpy Warszawskiej. Dzięki zieleni skarpy oraz licznym parkom i zieleni ulic oraz ogródków, dzielnica ta do dzisiaj uważana jest za niezwykle zieloną. Historia rozwoju dzielnicy sięga XI w., kiedy to pojawiły się pierwsze ślady osadnictwa (wieś Mokotowo). Niezwykłe położenie powodowało znaczny rozwój Mokotowa w XVII i XVIII w.. Zamożni mieszczaństwo i arystokracja wznosili tutaj wille i pałace z ogrodami, projektowane przez wybitnych architektów: Tylmana z Gameren, Dominika Merliniego, Szymona B. Zuga, Jakuba Kubickiego, Jana Chrystiana Szucha, Efraima Schroegera.

Do najważniejszych zespołów architektonicznych i urbanistycznych ukształtowanych do XIX w. na Skarpie Warszawskiej na obszarze Mokotowa należą Mokotów i Królikarnia (II połowa XVIII w.) (Rogulska, 1993). Obecnie zespoły rezydencjonalne Mokotowa i Królikarni należą również do najważniejszych typów przestrzennych układów architektoniczno-ogrodowych istniejących na obszarze skarpy, oparte na powiązaniu z kształtowanymi zbiornikami wodnymi -stawami pod skarpią z powodu znacznej odległości rzeki od skarpy (Majdecki, 1965). W wieku XIX Mokotów stał się prestiżową miejscowością letniskową - wzniesiono wtedy liczne zakłady lecznicze, wypoczynkowe, pensjonaty, gospody. Rozwój przestrzenny Mokotowa ograniczony został pod koniec XIX w. (1883) poprzez system fortów (Fort Mokotowski, Park im. Orlich-Dreszera -Fort Odyńca, Fort Legionów), które tworzyły pierwszy pierścień umocnień Twierdzy Warszawa. Na przełomie XIX i XX w. w czasie parcelacji dawnego folwarku mokotowskiego wytyczono wiele nowych ulic dzisiejszego Starego Mokotowa. Obszar Mokotowa, który zamieszkiwało 28 tys. mieszkańców, przyłączono do Warszawy w 1916 roku, co spowodowało dalszy rozwój dzielnicy (wzniesienie reprezentacyjnych willi i kamienic wkomponowanych w zielen, urzędów, instytutów naukowych, szpitali, szkół, wyższych uczelni, modernizacja ulicy Puławskiej, linia tramwajowa). Zabudowa skarpy na obszarze Mokotowa nastąpiła w okresie międzywojennym (głównie zabudowa mieszkaniowa). Dzielnica Mokotów przekształciła się wtedy z przedmieścia o charakterze letniskowym w nowoczesne centrum mieszkaniowo-usługowe (ponad 89 tys. mieszkańców w 1939r.) Mokotów - to miejsce, które było często niszczone, a potem odbudowywane: pierwsze zniszczenia powstały podczas potopu szwedzkiego w latach 1655-1657, następne po insurekcji kościuszkowskiej w 1794r. i po powstaniu listopadowym w 1830r. Lata II wojny światowej przyniosły na Mokotowie olbrzymie straty w ludności oraz zniszczenia, zwłaszcza w czasie powstania warszawskiego (w obronie dzielnicy ginęli żołnierze pułków Armii Krajowej, harcerze z batalionów Szarych Szeregów i ludność cywilna, w ruiny obróciło się 65% zabudowy). Po wojnie przystąpiono do odbudowy i rozbudowy Mokotowa, w tym zespołów rezydencjonalno-parkowych.

Jednakże ideę pasma zieleni na obszarze skarpy zrealizowano dopiero w latach sześćdziesiątych XX w. (rekonstrukcja zieleni Łazienek i Królikarni, prace nad zielenią skarpy na Mokotowie i założenie stadionu „Warszawianka”) (Rogulska, 1993). Dodać należy, że parki w dzielnicy Mokotów to w większości parki na skarpie o charakterystycznym układzie przestrzennym: regularny ogród górny, pałac przy krawędzi skarpy (wyznaczający główną oś założenia), ogród dolny o kompozycji swobodnej. Ogród górny z dolnym połączony był osiami widokowymi (Róžańska 2004).

Przez badany obszar przebiega w bliskim sąsiedztwie skarpy jeden z głównych szlaków drogowych miasta - ulica Puławska, która jest częścią unikalnego w krajobrazie Warszawy traktu nadskarpowego. W dzielnicy Mokotów ulica ta posiada szczególne walory krajobrazowe - biegnie bardzo blisko krawędzi skarpy, a jej wschodnia pierzeja to zabudowa zwarta, przerywana rytmicznie zielonymi terenami otwartymi. Powstają unikalne otwarcia widokowe z ulicy na niższe tarasy, co umożliwia bezpośredni kontakt mieszkańców i turystów z obszarem skarpy.

Górny Mokotów to dzielnica, w której krajobrazie można zauważyć formalne związki z koncepcjami terenów zielonych Ildefonso Cerdy (Gzell, 1996). Związki te, to ulice obsadzone licznymi drzewami oraz zielone dziedzińce czy ogrody wewnątrz kwartału zabudowy. Wśród rozmaitych układów przestrzennych wyróżniają się trzy typy takich „dziedzińców”:

- „zielone wnętrza-ogrody” kwartałów złożonych z wolnostojących domów jednorodzinnych,
- „zielone wnętrza” w zabudowie mieszanej (wille miejskie 2 lub 3-rodzinne na wydzielonych działkach),
- „zielone dziedzińce” w zabudowie wielorodzinnej powstałej po wojnie.

PARK MORSKIE OKO WRAZ Z ZESPOŁEM REZYDENCJONALNYM MOKOTOWA

Park Morskie Oko to szeroki pas parkowej zieleni przy ulicy Puławskiej, który od wschodu dochodzi do ul. Belwederskiej i Łazienek (założony w 1955r., wg proj. E. Jankowskiej). Ulica Puławska zmienia tutaj swój charakter - z ulicy o zwartych pierzejach w ulicę o mniej zwartej zabudowie, przerywanej różnymi otwarciami w kierunku wschodnim. Takim otwarciem jest właśnie zielen parku. Górna krawędź Skarpy na terenie parku to wspaniały punkt widokowy na niższą terasę ze stawem Morskie Oko na pierwszym planie, zielen parkową oraz widoczną na horyzoncie zabudowę mieszkaniową dolnego tarasu.

Drugą częścią obecnego Parku Morskie Oko jest zespół rezydencjonalny Mokotowa, który tworzą park wraz z Pałacem Szutrów. Od pierwotnie klasycystycznego pałacu księżnej Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej „Mon Coteau” („moje wzgórze”) wzięto nazwę dzielnicy Mokotów (pałac proj. Efraim Schroeger 1772-74, przebudowany w willę neogotycką dla Potockich, proj. Henryk Marconi 1822-25, na

górnym poziomie geometryczny ogród użytkowy tzw. fruktowy, na dolnym poziomie naturalny układ kompozycyjny ogrodu). Pałac Szustrów razem z układem zieleni, podporządkowanym głównej osi stanowi dominantę architektoniczną na skarpie.

OŚ ZIELONA REJONU ULICY DOLNEJ I ZAŁOŻENIA SPORTOWEGO „WARSZAWIANKA”

Kolejne zielone otwarcie rozpoczyna wawóz ul. Dolnej, podkreślony interesująco usytuowaną w krajobrazie ulicy i skarpy bryłą Kościoła p.w. Św. Michała Archanioła, będącego dominantą architektoniczną tego miejsca (1951-66, proj. Władysław Pieńkowski). Niestety obszar Skarpy w okolicach ul. Dolnej to jeden z najbardziej zaniedbanych terenów z zabudową w bardzo złym stanie technicznym lub zabudową o charakterze tymczasowym.

Niedawno uchwalony został Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego okolic skrzyżowania ulicy Puławskiej z ciągiem ulic Raclawicka - Dolna. Plan przewiduje przejście ul. Noworacławickiej tunelem pod ul. Puławską¹. Autorzy planu nazywają tę trasę - Mokotowską Trasą WZ. Nad tunelem koło kościoła św. Michała Archanioła od strony wschodniej znajduje się plac miejski (umożliwiający rozległe widoki na niższy taras), a od strony zachodniej wielofunkcyjna zabudowa o zwartej wielkomiejskiej pierzei. Na krawędzi skarpy i placu przebiegać będzie Aleja Na Skarpie. W planie zawarta jest propozycja „rehabilitacji układu przestrzenno – krajobrazowego i komunikacyjnego w tym rejonie, a nawet możliwość stworzenia nowego charakterystycznego fragmentu krajobrazu Warszawy - równorzędnego z wylotem trasy W-Z”(MPZP 1998).

Na południe od Kościoła Św. Michała ulica Puławska biegnie na krótkim odcinku wśród zieleni parkowej usytuowanej po raz pierwszy z jej obu stron: od zachodu Park im. Orlicz - Dreszera, a od wschodu Skwer Małkowskich, rozpoczynający ciąg zieleni ogromnego założenia krajobrazowego i jednocześnie klubu sportowego „Warszawianka” z ważnym punktem widokowym na jego terenie. Zespół sportowy SKS „Warszawianka” powstały w latach 60. XX w. wg projektu Jerzego Sołtana², stanowi niezwykle przykładowy wpisania terenów i obiektów sportowych w układ topograficzny Skarpy i podskarpia. Ukształtowany został w oparciu o niwelacyjne nasypy miejskie gruzowo-ziemne. Kompozycja zespołu „Warszawianki” polegała na rozmieszczeniu różnych grup urządzeń sportowych na wznoszących się tarasach (każdy inaczej ukształtowany i z innym programem). Dzięki temu można było kształtować rozmaite i ciągle zmieniające się widoki krajobrazowe i jednocześnie uporządkować przestrzeń.

¹ prof. dr hab. arch. Andrzej Kiciński -główny projektant planu.

² główny projektant, 1954-1962.

Autorzy operowali zdecydowanymi formami przestrzennymi, stworzonymi z takich materiałów jak: ziemia, zielen, beton i woda. Założenie z biegiem lat zostało zaniedbane - dzisiaj wymaga całościowej modernizacji.

Ryc. 1. Pałac Szustra.
Fig. 1. Szuster Palace.

Ryc. 2. zielen w rejonie Parku Morskie Oko.
Fig. 2. Greenery near Morskie Oko Park.

Ryc. 3. Kościół p.w. Św. Michała.
Fig. 3. Michael Church.

Ryc. 4. Pałac Królikarnia.
Fig. 4. Królikarnia Palace.

Wszystkie rysunki K. Pluta
All draws K. Pluta

OŚ ZIELONA PARKU ARKADIA I ZESPOŁU REZYDENCJONALNEGO KRÓLIKARNIA

Park Arkadia założono jako park miejski w latach 1968-70 wg proj. Longina Majdeckiego (składa się z części górnej na skarpie i dolnej podskarpowej wraz ze stawami, połączonych systemem schodów). Obok położony jest zespół rezydencjonalny Królikarnia. Skarpa w tym miejscu tworzy niezwykle malowniczy krajobraz, wraz z licznymi wąwozami, stawami na dolnym tarasie, oraz zielenią, kształtującą kolejne wnętrza i zamknięcia widokowe oraz odbijającą się w tafli wodnej. Na jednym z cypli pomiędzy wąwozami usytuowany jest Pałac Królikarnia, z tarasu którego roztacza się rozległy widok na stawy, zielen parkową, ogródki działkowe, zabudowę willową, osiedla wielorodzinne, oraz lasy na horyzoncie. Pałac Królikarnia tworzy wraz z zielenią jedną z najpiękniejszych dominant architektonicznych na Skarpie

(klasycystyczny pałac proj. Dominika Merliniego 1782-86, park krajobrazowy z końca XVIII w., przekomponowany w XIX w., odbudowa pałacu 1959-64 wg projektu Jana Bieńkowskiego, rekonstrukcja ogrodu wg proj. Gerarda Ciołka 1962 - nawiązanie do układu ogrodu z połowy XIX w., obecnie Muzeum im. Xawerego Dunikowskiego).

SKARPA WARSZAWSKA W STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY

Dnia 10.10.2006 r. przyjęte zostało uchwałą Rady Miasta Stołecznego Warszawy Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Stołecznego Warszawy. W dokumencie tym Skarpa Warszawska wraz z Wisłą i terenami zieleni nadwiślańskiej oraz układem hydrograficznym jest jednym z głównych elementów kształtujących strukturę przestrzenną i krajobraz miasta, oraz decydującym o jego tożsamości. Stanowi także zasadniczy element panoramy miasta, który tworzą historyczne obiekty i założenia rezydencjonalne, parkowe i sakralne. W studium postulowana jest między innymi:

- ochrona i eksponowanie historycznej sylwety i panoramy miasta według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych,
- ochrona wartości krajobrazowych Doliny Wisły i Skarpy Warszawskiej według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych oraz ochrony środowiska przyrodniczego ze szczególnym uwzględnieniem punktów i osi widokowych oraz płaszczyzn widokowych i panoram.

W postulatach szczegółowych studium ustala zasady ochrony środowiska i jego zasobów, między innymi:

- System Przyrodniczy Warszawy (SPW), który tworzą wzajemnie powiązane obszary, w tym południowy odcinek Skarpy Warszawskiej jako obszar podstawowy, obszary korytarzy wymiany powietrza (korytarz podskarpowy, korytarz mokotowski), obszary wspomagające SPW -tereny zieleni urządzonej i leśnej (Park Arkadia, Park Dreszera, Park Królikarnia, Park Morskie Oko, liczne tereny ogródków działkowych POD na Mokotowie, liczne skwery, m.in. Skwer Grupy Granat AK, Małkowskich), układy powiązań przyrodniczych;
- obszary i obiekty ochrony przyrody: istniejący Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu (w tym strefa szczególnej ochrony ekologicznej i strefa ochrony urbanistycznej), postulowany do objęcia ochroną obszar „Skarpa Warszawska”.

W kolejnych postulatach szczegółowych studium ustala również zasady ochrony dziedzictwa kulturowego. Studium wyodrębnia:

- Generalne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego dla obszarów i obiektów,
- Obszary prawnej ochrony konserwatorskiej – Pomnik Historii (ochrona historycznej panoramy miasta na Skarpie Warszawskiej - poza Pomnikiem Historii:

Pałac i Park Szustra, Kościół Św. Michała, Pałac i Park Królikarnia, Park Arkadia), oraz obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków (zespół pałacowo-parkowy Królikarnia, zespół pałacowo-parkowy Szustra – obecnie Park Morskie Oko, Park Dreszera, forty, cmentarze),

- Obszary zabytkowe objęte strefami ochrony konserwatorskiej i obiekty ujęte w ewidencji zabytków wskazane do ochrony prawem miejscowym („Skarpa Warszawska”, Strefa A – ochrony wszystkich parametrów historycznego układu urbanistycznego: Park Arkadia, Strefa B – ochrony istotnych parametrów historycznego układu urbanistycznego: Mokotów – Zespoły willowe Górnego Mokotowa, Strefa C – ochrony wybranych elementów historycznego układu urbanistycznego: Stary Mokotów – układ urbanistyczny, Strefa E – ochrony otoczenia i ekspozycji zabytku: Park Królikarnia – otoczenie, zespół pałacowo-parkowy Szustra – otoczenie, Strefa L – ochrony liniowych parametrów historycznego układu urbanistycznego: ulica Puławska, Aleja Niepodległości, Strefa K – ochrony krajobrazu kulturowego: strefą tą objęty jest m.in. obszar Skarpy Warszawskiej w granicach miasta). Ochrona krajobrazu kulturowego Skarpy Warszawskiej wymaga następujących zasad w zagospodarowaniu przestrzennym obszaru m.in.: ograniczenia zabudowy z wykluczeniem obiektów i urządzeń wysokich jako konkurujących z zabytkowymi dominantami historycznej sylwety miasta na Skarpie Warszawskiej, ochrony przed zabudową punktów i osi widokowych oraz kontroli zieleni kształtującej sylwetę miasta historycznego i ograniczenia wysokości zabudowy dolnego tarasu Wisły do wysokości 2/3 skarpy na poszczególnych jej odcinkach (*Studium Uwarunkowań...*, 2006).

PODSUMOWANIE

Warszawa ma jeszcze szansę pozostać zielonym miastem nad Wisłą z unikalnym krajobrazem, zawdzięczającym swoje piękno głównie walorom Skarpy Warszawskiej. Taki obraz Warszawy jest wciąż odczuwany zarówno przez mieszkańców, jak i turystów. Aby ten obraz zachować i wzmocnić niezbędne jest podjęcie przemyślnych działań, skoordynowanych na różnych poziomach planowania i zarządzania oraz w różnych skalach projektowych. Naczelnym priorytetem w kształtowaniu krajobrazu Skarpy Warszawskiej obecnie powinno być kompleksowe jej traktowanie na obszarze całego miasta - od Bielan do Lasu Kabackiego.

LITERATURA

- Gzell S. 1996: System przestrzeni otwartych w mieście - zieleni w kompozycji urbanistycznej: budowa i przebudowa miast. [w:] Konferencja Naukowo-Techniczna „Zieleń Warszawy – Problemy i Nadzieje”, Ogród Botaniczny Polskiej Akademii Nauk w Warszawie- Powsinie, Warszawa, str.19-28.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Mokotowa.

- Leśniakowska M. 1998: Architektura w Warszawie. „Arkada” Pracownia Historii Sztuki, Warszawa.
- Majdecki L. 1965: Gucin - Gaj - Analiza układu kompozycyjno -przestrzennego na tle warunków naturalnych i zarysu historycznego. [w:] Rejestr ogrodów polskich, Zeszyt 4, PWN, Warszawa.
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego rejonu skrzyżowania ulicy Puławskiej z ciągiem ulic Raławicka -Dolna, Tekst Planu, Warszawa, luty 1998, str.6,7.*
- Pluta K. 2005: Przestrzenie publiczne w miastach europejskich o ustalonej tożsamości. [w:] URBANISTYKA, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe, rok VII, nr10/2005, Akapit DTP, Warszawa.
- Roguska J. 1993: Realne przemiany na Skarpie w wiekach XIX i XX. [w:] Skarpa Warszawska - materiały sesji naukowej 28-29.05.1993, Biblioteka Tow. Opieki nad Zabytkami, Warszawa, str.49-60.
- Różańska A. 2004: Parki Warszawy na tle warunków przyrodniczych miasta. [w:] Wartości krajobrazu kulturowego Warszawy na tle warunków przyrodniczych miasta, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Stołecznego Warszawy. 2006. Urząd m.st. Warszawy, Tekst Studium, Rysunki Studium, Warszawa; [w:] <http://www.um.warszawa.pl/wydarzenia/studium/index.php>*

SUMMARY

GREEN AXES OF MOKOTOW DISTRICT ON THE AREA OF WARSAW ESCARPMENT - PLANNING AND MANAGING

The physical and functional structure of Warsaw was determined by natural local environment - the Vistula Valley with a high Escarpment on its left bank, where magnificent buildings were located, built in harmony with nature. The Warsaw Escarpment represents the priceless value in town with its green and the landscape open till the horizon, because of its rarity - the single eminence in the city area. At present it is still the place of great natural and landscape values, as well as a place of historical valuable buildings and complexes. It seems to everybody that the unique situation of Warsaw needs to be enhanced. So there is only one important priority: preservation of the natural landscape of the Vistula Valley and Warsaw Escarpment together with the creation of new ideas and planning propositions for the development and management of this area. In the paper there are presented principal features of green axes of Mokotow district on the area of Warsaw Escarpment as well as the new activities for protection, planning and management of this area.